

ФИГУРЕ ПОНАВЉАЊА КАО ВАЖАН СТИЛСКИ УКРАС ЈЕЗИКА КЊИЖЕВНИКА

(Вера Ђеврић Нишић, *Стилематика нагомилавања*,
Dis-Company, Пале, 2018, 173 стр.)

Иако је стилска маркираност заснована на понављању синтаксички истоврсних дијелова истакнута још у античкој реторици издвајањем фигуре кумулације, чија је фигуративност темељена на низању више појмова сличног или блиског значења, у србистичкој граматичкој и научној литератури недовољна је истраженост кумулативних јединица.

На граматичком и стилистичком плану разматрају се услови и могућности јављања „граматички једнаких јединица које се групишу око заједничког језгра“, при чему се темељно анализирају различите позиције у којима се може јавити понављање – позиција субјекта, предиката, атрибута, остале позиције именичких ријечи и реченична кумулација. Ради се о стилематичним типовима кумулативних форми, насталим стилско-језичким поступцима интензификовања, а ауторка јасно даје критеријуме разграничења фигуративних од нефигуративних нагомилавања. Да би једна синтагма или реченица добила статус стилистички изражајног средства, она мора удовољавати (античком) критеријуму одступања од уобичајене (примарне) употребе, односно његовом модерном лингвостилистичком пандану – критеријуму онеобичајености. Стилистичко преуређење синтагматске или реченичне структуре доводи до увећања информативности структурно-синтаксичког плана кумулативних форми, и тим поступком комбинације које су у претходним структурама биле једино могуће, добијају алтернативу, тј. синтаксостилемску структуру. Препознају се, и у књизи приближавају читаоцу, три основна поступка интензификовања синтаксичких јединица кумулације: 1. изневјеравање правила о брисању лексички и облички подударних дијелова – нпр.: Кресали су свици, ноћне птице су се ретко и неочекивано оглашавале, свуда, свуда и свуда плавила је трома јулска ноћ; 2. (не) реализација граматичких средстава везе: Вино се лије, ораси се тресу, суцуци се месе; 3. семантичко-синтаксичко разједначавање једновриједних елемената у однос доминације једног члана низа над осталим: Не, али она је жива и свуда присутна, у мислима, у покретима и поздравима људи, у осмијеху и поздравима при пролазу, чак и у ћутању које за тренутак прекида разговор.

Ексерпцију примјера ауторка спроводи на корпусу који чине приповиједна и романескна остварења српских писаца настала у раздобљу од почетака модернизације српске прозе па до периода у којем се она остварује данас, тако да је одабрани корпус, на коме се прате и објашњавају фигуре понављања, репрезентативан за писани језички израз.

За оживљавање приповиједана и стварање утиска, доказује Вера Ђеврић Нишић, погодна су узастопна понављања хомоформних јединица, тзв. епизеуксичка понављања: Магла, магла, магла и недогледан јад и невоља на све стране; и епаналептичка нагомилавања – такође фигура позиционо неусловљеног понављања исте ријечи или исказа: (...) и кад паша тражи, онда мораш све знати, све имати, све моћи и све умети. Редупликацијом хомофункционалних и хомолексичких јединица, тј. свјесним уношењем сувишних елемената у језичку поруку, у форми везничких и невезничких конструкција, жели се постићи стилитетност у књижевноумјетничком тексту, а кумулације су образоване не према граматичким, него према стилематичним правилима структурисања. Посебно се анализирају епаналептичке кумулације с адјективном (Но њена појава, њена збуњеност и њена одлучност деловале су на масу), глаголском (Било је биједно, било је смијешно, било је ружно) и супстантивном (Плашио сам се да ми завежљај не испадне, руке су ми шупље, руке су ми радосне, руке су ми луде и немоћне...) лексемом. Кумулативна конструкција (и епизеуксичка и епаналептичка) може бити додатно ослужена редупликацијом везника *и* испред сваке од координираних јединица: (...) дренов штап и торба преко рамена и опет, и опет, и опет бескрајно табанање диљем земљиног шаренила; – на тај начин стилематична форма епизеуксичког низа, додавањем везника *и*, још је више стилски појачана, тј. постала је још стилематичнија.

Комуникативно-стилска интензификација кумулативног низа постиже се и употребом релационих ријечи, првенствено конектора. Та употреба везничких елемената унутар кумулативне конструкције тиче се начина њиховог комбиновања и представља допунско уређење њихове граматичке структуре. Препознају се двије структурно-семантичке варијанте: асиндетска и синдетска.

Асиндетски кумулирани низови који су организовани без експлицитних средстава синтаксичке везе међу координираним члановима могу бити структурисани двојако. Први модел чине кумулативне конструкције код којих начин реализације подразумијева само интонацију. Други, сложенији модел представљају невезничке конструкције са допунским интензификаторским елементом: Око прокина гаја умножили су се и укрштали трагови зечева, вукова, лисица, чак и вјеверица. Они се рангирају тако да један од чланова за говорника има већи значај, од-

носно већи степен важности. Низања овог типа припадају невезничким кумулацијама са градационим значењем.

На семантичком плану, кумулирани појмови повезани у асиндетску цјелину нијесу изгубили своју индивидуалност, него су је појачали, нагласили – сви заједно остварују цјелину и јединство. То су кумулације код којих веза међу кумулираним члановима подразумијева само интонацију набрајања, те су то заправо асиндетске структуре тзв. нултог степена. Захваљујући томе, невезнички супстантивни (Пристижу топови, тенкови, авијација), адјективни (Себична, лакома, ташта, подмукла, сирова, тупа реалност једне недостижне фатаморгана) и адвербијални (И подврискивао би заиста, само тихо, загушено, страшно) конституент не само да бива већи и сложенији него може да симболизује увећану емотивну напетост. Степен експресивности асиндетског набрајања повећава се порастом броја нагомиланих јединица, што, у првом реду, представља самосвојну структурно-стилистичку црту асиндетског низа, односно оно на чему асиндетске кумулације темеље своју стилематичност, тј. начин на који невезничке кумулације бивају стилстички маркиране. Увођењем већег броја јединица у кумулативном низу увећава се, сматра ауторка књиге, конкретност казивања и постиже ефекат сликовитости. Осим тога, такве форме могу бити врло ефектне када служе за грађење детаљних, подробних карактеристика лица, предмета или појава – посебно приликом нагомилане употребе атрибута. Асиндетски кумулативни низ, осим тога што је темељно обрађен према синтаксичкој врсти лексичког елемента који се нагомилала (супстантивни, адјективни и адвербијални), он је и унутар тих типова даље анализиран преко типа синтаксичке позиције у којој се уланчавање реализује.

Асиндетски низови с цртом или двотачком несумњиво су експресивнији од оних са запетом, најприје због продужене паузе, пошто црта означава паузу дужу од оне обиљежене запетом (Нада мноме је био онај главни – бркат, косат, ушат, носат; Пролеће и укрштени ветрови: млаки, хладни, топли, јаки, умерени, слаби). Међутим, црта је, у односу на запету и у односу на двотачку, експресивнији знак, тј. стилстички је према њима маркиран.

Више страница књиге поклања се невезничком реченичном низу, односно јукстапонираним кумулацијама које се реализују преко двију категорија – независних и зависних клауза (Лекар ми под нос гура кисеоник, лупка ме, пипка), а као најфреквентнији тип издваја се саставни однос.

Асиндетске конструкције с интензификатором чине други тип невезнички интензификованих кумулација. Структура невезничких кумулација овог типа разликује се од конкурентних по присуству интензифи-

катора, тј. одређених лексема којима се појачава и/или наглашава један од елемената у кумулираном низу. Централно мјесто функционално-семантичке интензификације у српском језику заузимају партикуле, као примарни појачивачи, а као најподложнија интензификаторској функцији у невезничким кумулацијама реализује се градуативна партикула *чак*. Стилематичност се постиже превођењем једнаковриједних елемената у однос који подразумева доминацију једног члана над осталим, изневјерава правило о комуникативној једнаковриједности синтаксички равноправних чланова, нарушава, тј. изневјерава устаљена синтаксичка схема: Очекивао сам став жалости, дубоку погруженост, чак и плач, али никако дрхтаве прсте на мртвачеву лицу. Дакле, градуативна партикула јавља се као маркер градационог значења и истовремено предодређује семантички затворену структуру низа.

Насупрот томе, кумулације с полисиндетски осложеном структуром имају структуру незавршеног, тј. отвореног низа – увијек када су катафорске: Сви су се окупили, и отац и маћеха, и браћа и сестре. Међутим, полисиндетско наглашавање у кумулацијама спроведено је и затварачки (анафорски): И море, и богата и тајанствена стихија, и ... – све то није имало за њега значења. На тај начин нагомилани непредикативни елементи бивају двоструко упућени једни на друге – и копулативним везником и квантификатором све. Анафорично употријебљена замјеница све, реализована је као затварачка у полисиндетском низу. Полисиндетској кумулацији подложне су лексема и, (ни)ти, па, те, или, било, и редулицирана лексема час. Понављање „везника“ при спајању кумулираних компонената, с комуникативне тачке посматрано, сувишно је, тј. редувантно. Његово испуштање не би довело до нарушавања њихове граматичке правилности. На стилском плану, оно представља експресивни отклон од стилистички неутралне – синдетске варијанте, као њихове основне, уобичајене форме. Изражавају се како јединицама синтагматског тако и јединицама реченичног нивоа. Редуликација везника *и* испред сваке од хомофункционалних јединица низа представља основни модел полисиндетски обиљене интензификације чланова у набрајању. Полисиндетски низ с редуликацијом интензификатора може структурно да варира, учешћем упућивачких, анафоричких или катафоричких чланова, чија је употреба повезана с експресивним разлозима. Везничко гомилање, због укрштања везничке и интензификаторске функције, не реализује се као уобичајено, синтаксички нужно, већ бива ослободено стилистичком информацијом. Интонација се у полисиндету јавља као обавезан пратилац интензификације, тј. она ту постаје идентификатор експресивности, а везничка функција врши и функцију повезивања и функцију истицања.

Форма редуплициране јединице често је онеобичена удруживањем, тј. комбиновањем поступака асиндетског и полисиндетског нагомилавања: (...) дуго је прстима пипао по напуклим дуварима и долазило му је да их обледи, окречи, и све застре, и прекрије са стотину ћилимова. Као резултат добија се синтаксички низ с активираним ритмичким потенцијалом, и као такав, он се не реализује само ради стилског појачања већ постаје активно средство умјетничког описивања. Док асиндетско низање подразумејева узастопно присаједињавање јединица, тј. њихово узастопно смјењивање у јукстапозицији, полисиндетско сегментовање подстиче тежњу ка издвајању и наглашавању сваког члана појединачно. У складу с тим и њихова се функционална вриједност у књижевноумјетничком тексту диференцира. Због тога све кумулације с удруживањем асиндетског и полисиндетског начина организовања, у односу на једнотипске, само асиндетске или само полисиндетске моделе, потпадају под чисто стилистички тип, који припада тзв. поетској синтакси.

Посебно поглавље у својој књизи *Стилематика нагомилавања* Вера Ђеврић Нишић посвећује синтаксички условљеном разједначавању кумулираних јединица, које се реализује тројако: градационо-интензификаторским везником: Уђутали би Стефан и Лазар, па чак и Катарина; везничко-интензификаторским спојем: Почеше одоздо долазити у село старци, удовци, а и некакви нагрдни младићи; и супституцијом копулативног везника адверзативним: Заустави се, погледа их све мрачно и изуститихо, плачно, али пријетећи кроз зубе.

Стилогеност овако реализованог набрајања темељи се на превођењу једнаковриједних елемената у однос који подразумејева доминацију једног члана над осталим. Кумулације овог типа могу бити сврсисходне у улози лирског описивања, увјерљивијег одсликавања збивања, у ситуацијама када се потпуније карактерише неки лик, када се постижу иронијски ефекти... Као емоционално маркиране конструкције, оне нису само одлика књижевноумјетничког стила, у чијој је основи ефекат неочекиваности, већ функционишу као стилематичне и у разговорном стилу и у неким жанровима публицистичког стила.

Књига *Стилематика нагомилавања* инвентиван је прилаз, заснован на релевантној научној литератури, Вере Ђеврић Нишић овој инспиративној тематици. Приступом и стилем, темељним методолошким анализама, који доводе до несумњивих закључака, ова се књига препоручује научној јавности, и свим будућим читаоцима.

Миодраг В. Јовановић